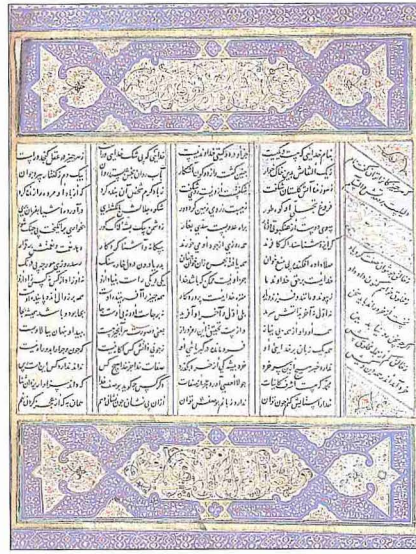

vinî'nin 'Acâ'ibü'l-mahlûkât, Âşârü'l-bilâd ve aḥbârü'l-ibâd, İbnü'l-Belhî'nin *Fârsnâme* adlı eserlerinden ve birçoğu günümüze ulaşmayan çeşitli kaynaklardan faydalanmış, ayrıca derlediği bilgilere önemli ilâveler yapmıştır. Kitapta, İlhanlılar devrinde İran'daki siyasi taksimat ve eyaletlerden toplanan vergiler hakkında da geniş bilgiler bulunmaktadır. *Nüzhetü'l-kulûb* kozmografya hakkında bir giriş, üç esas bölüm (makale) ve bir hâtmeden oluşur. Birinci bölümde mineraller, botanik ve zoolojiyle ilgili bilgiler verilmekte, ikinci bölümde insanın vücut yapısı, ahlâkî vasıfları ve melekelelerinden bahsedilmektedir. Üçüncü bölüm coğrafyaya ayrılmış olup dört kısımdan oluşmaktadır. Orijinal bilgiler ihtiva eden birinci kısımda Mekke, Medine, Kudüs ve Mescid-i Aksâ; ikinci kısımda İran'ın malîyesi, coğrafyası, eyalet, vilâyet, kaza, nahiye ve köyleri, yol ve menzilleriyle dağları, nehirleri, deniz ve gölleri, maden ve mineralleri; üçüncü bölümde komşu ülkeler, son bölümde de diğer bazı ülkelere ilişkin coğrafi durumu incelenmektedir. İlhanlılar hakkında verilen bilgiler tamamen devletin resmî vesikalarına dayanmaktadır; Selçuklular hakkındaki bilgiler ise *Risâle-i Melikşâhî* ve *Risâletü's-Senceriyye* gibi günümüze intikal etmeyen kitaplardan alınmıştır (İA, V/1, s. 188). Hâtimesinde dünyadaki tuhaf ve garip şeylere de (acâibü'l-mahlûkât) yer verilen eser tarihî coğrafya ve sosyal tarih açısından önemli bir kaynaktır. Özellikle 1336 yılı İlhanlı bütçesinden bahsedilirken anlatılanlar, Anadolu'da hangi vilâyet ve şehirlerin fiilen Moğollar'a tâbi olduğunu göstermesi bakımından büyük değer taşımaktadır. İlhanlılar devrinde İran'ın beşerî coğrafyası, idarî teşkilâtı, ticarî ve iktisadî hayatı için yegâne kaynak olan *Nüzhetü'l-kulûb*'ün tamamı ilk defa Melikü'l-küttâb Mirza Muhammed Şirâzî tarafından neşredilmiş (Bombay 1311), C. Schéfer de Irâk-ı Arab, Irâk-ı Acem, Azerbaycan, Mugan, Arrân, Şirvan ve Gürcistan'la ilgili kısmını Nizâmülmülk'ün *Siyâsetnâme*'sinin zeylinde yayımlamıştır (*Supplément au Siassetnâme*, Paris 1897, s. 141-230). Daha sonra Guy le Strange eserin coğrafya kısmının tenkitli neşrini yapmış (E. J. W. Gibb Memorial Series, nr. XXIII/1, Leiden-London 1915; Tahrân 1362; Frankfurt 1993) ve arkasından da İngilizce'ye çevirmiştir (aynı seri, nr. XXIII/2 [1919]; Frankfurt 1993). Bundan başka kitabın tamamı De-bîr-i Siyâkî (Tahrân 1336 hş.), zoolojiye ait kısmı ise İngilizce tercümesiyle birlik-

Hamdullah el-Müstevfî'nin *Zafarnâme* adlı eserinin ilk sayfası (TIEM, nr. 2041)

te John Stephenson tarafından yayımlanmıştır (London 1928).

BİBLİYOGRAFYA:

Müstevfî, *Nüzhetü'l-kulûb* (Strange), nâşirin mukaddimesi; a.mlf., *Târîh-i Güzide* (Nevâî), nâşirin mukaddimesi; Rieu, *Catalogue of the Persian Manuscripts*, I, 418-419; Suppl., s. 98, 172-173; M. Şemseddin [Günaltay], *İslâmî Târîh ve Müverrihler*, İstanbul 1339-42, s. 318-329; Browne, *LHP*, III, 87-100; Storey, *Persian Literature*, I/1, s. 81-84; Abbas el-Azzâvî, *et-Ta'rif bi'l-mü'errihin fi 'ahdi'l-Moğol ve'l-Türk-mân*, Bağdad 1376/1957, s. 191-193; Sarton, *Introduction*, III/1, s. 630-632; I. Krachkovsky, *Târîhu'l-'edebi'l-coğrafîyyi'l-'Arabî* (trc. Selâhaddin Osman Hâşim), Kahire 1963, I, 396-398; Hânâbâ, *Fihrist*, V, 5188; H. M. Elliot, *Bibliographical Index to the Historians of Muhammadan India*, Delhi 1976, I, 75-77; Erdoğan Merçil, *Fars Atabegleri, Salgurlular*, Ankara 1975, s. XV; Neffîsî, *Târîh-i Nazm u Nesr*, I, 144; Safâ, *Edebiyyât*, III, 1276-1280; a.mlf., *Gencîne-i Sûhan*, IV, 303-304; Zeki Velidî Togan, *Tarihî Üsûl*, İstanbul 1985, s. 197, 202; a.mlf., "Moğollar Devrinde Anadolu'nun İktisadî Vaziyeti", *THİTM*, I (1931), s. 21-27; a.mlf., "Hamdullah Müstevfî", *İA*, V/1, s. 186-188; Ali Abdullâh ed-Difâ, *İshâmü 'ulemâi'l-'Arab ve'l-müslimîn fi 'ilmi'l-hayevân*, Beyrut 1406/1986, s. 392-393; Barthold, *Türkistan*, s. 52-53; Nosratollah Rastegar, "Hamdu'llâh Mustaufis Historisches Epos Zafarnâme", *WZKM*, LXXIX (1989), s. 185-194; V. F. Büchner, "al-Kazwini", *EI*, IV, 844-845; B. Spuler, "Hamd Allah", *EI* (Ing.), III, 122.

ABDÜLKERİM ÖZAYDIN

HAMDULLAH SUPHİ TANRİÖVER

(bk. TANRİÖVER, Hamdullah Suphi).

HAMDÜN el-KASSÂR

(حمدون القصار)

Ebû Sâlih Hamdün b. Ahmed
b. Umâre en-Nisâbü'ri
(ö. 271/884)

Mutasavvîf,
Melâmetiyye akımının
ilk temsilcisi.

Hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur. Kaynaklardan dinî tahsilini Horasan bölgesinde tamamladığı, Süfyân es-Sevrî mezhebine bağlı olduğu, hadis öğrendiği ve rivayet ettiği anlaşılmaktadır (Zehebî, XIII, 51). Hücûvîrî, onun fıkıh ve hadiste en yüksek dereceye ulaştığını bildirir (*Keşfü'l-mahcûb*, s. 226). Daha sonraki yıllarda tasavvufa ilgi duydu. Ali en-Nasrâbâdî ve Selm b. Hasan el-Bârûsî'nin sohbetlerine katıldı. Hamdün'u Melâmî fikirlere yönlendiren süfi Ebû Tûrâb en-Nahşebî (ö. 245/859) olmuştur. Ebû Hâtîm el-Attâr ve Hâtîm el-Esam'dan feyiz alan Ebû Tûrâb sûfilere has şekil ve kıyafetlere ilk karşı çıkanlardandır. "Kim hırka giyerse, kim hankaha gidip oturursa dilencilik yapıyor demektir" sözü bu alanda söylenen en eski sözlerden biridir. Zehebî, Hamdün'un kabrinin Nişâbur yakınındaki Hîre'de bulunduğunu, Süleymî'nin onun hakkında bir menâkıbnâme yazdığını kaydeder (*A'lâmü'n-nübelâ*, XIII, 51).

III. (IX.) yüzyıldan itibaren tasavvufî hayatta şekil ve merasimin fazla itibar görmeye başlaması, ihlâs ve öze önem veren bu harekette bir sapma olarak değerlendirildi ve şekilcililiğe şiddetle tepki gösteren yeni bir akımın doğmasına yol açtı. Melâmiyye veya Melâmetiyye adını alan bu akımın ilk temsilcisi Hamdün el-Kassâr'a göre "kınayanın kınamasından korkmama" (bk. el-Mâide 5/54) esasına dayanan melâmet selâmeti terketmektir. Onun özellikle üzerinde durduğu konular ihlâs, tevazu, nefsin arzularına karşı çıkmak ve hayattan kopmadan çalışıp çabalamaktır. Nefsin arzularına karşı koyabilmenin en ermin yollarından biri yüksek duygu ve davranışları gizli tutmak, günah ve kusurları ise insanlardan gizlemektir. Melâmet yolunun çetin olduğunu, bu yolun gereklerini herkesin yerine getiremeyeceğini belirten Hamdün el-Kassâr, Melâmetîler'in Mürcie kadar Allah'ın rahmet ve merhametinden ümitli, Mu'tezile kadar da azabından endişeli olması gerektiğini söyler (Süleymî, *Tabakât*, s. 129; Ebû Nuaym, X, 231). Müridi Ab-

dullah b. Muhammed b. Münâzil'e hiçbir dünyevî sebepten dolayı kızmamasını tavsiye eden Hamdûn, kürsülerden büyük kalabalıklara hitap etmenin insanın kibir duygusuna kapılmasına sebep olabileceğini belirtmiş ve bu yüzden kendisine teklif edilen vâizlik görevini kabul etmemiştir (Sülemî, *Tabakât*, s. 126; Hücvîrî, s. 226). Zühdü, "Allah'ın teminatı altında olana güvenip huzur ve sükûn içinde olmaktır" şeklinde tarif etmiş, bunun yanında herkesin basit de olsa bir işte çalışmasını şart koşturmuştur.

Ebû Nuaym'ın naklettiğine göre Hamdûn el-Kassâr selefe ve döneminin âlimlerine saygı duymuş, dostlarını onların sohbetlerine katılmaya teşvik etmiş; elbiselerinin huşû, sözlerinin vera', ziynetlerinin haşyet, süslerinin zikrullah, susmalarının tefekkür olduğunu söylemiştir (Hilye, X, 232).

Hamdûn el-Kassâr tevazuu, bir insanın dünyada ve âhirette hiçbir kimsenin kendisine muhtaç olmadığını düşünmesi, tevekkülü de Allah'a sınıksız bağlanma olarak tarif etmiş, ancak kendisinde tevekkül hakkında konuşma ehliyeti görmemiştir (Kuşeyrî, s. 307, 375). Sabırsızlığı da musibet ve sıkıntılardan dolayı bir bakıma Allah'ı itham etmek şeklinde değerlendirmiştir (Sülemî, *Tabakât*, s. 128; Ebû Nuaym, X, 231). "Bir sarhoş gördüğün zaman hemen kendine gel, kendi günahlarını hatırla, o sarhoşu kınayarak yeni bir günah işleme" ikazında bulunmuş; kendisini tenkit eden bir kişiye de, "Ne yaparsan yap benim kendimi eleştirdiğim kadar beni eleştiremezsin" demiştir (Ebû Nuaym, X, 232; İbnü'l-Cevzî, *Şifâtü's-şafve*, V, 122). Bir mahlûkun başka bir mahlûktan yardım istemesini hapis-te olan bir kimsenin hapis arkadaşından yardım dilemesine benzeten Hamdûn el-Kassâr (Sülemî, *Tabakât*, s. 126), "Hakkın seni bilmesi halkın bilmesinden daha önemlidir" diyerek kusurları gizlemenin anlamsızlığına işaret etmiştir (Hücvîrî, s. 292). Kendi nefsinin Firavun'un nefsin-den daha üstün görmediğini söylemiş, nefis eğitiminde Hz. Yûsuf'un, "Muhakkak ki nefis kötülüğü emreder" (Yûsuf 12/53) sözüne atıfta bulunarak bu peygamberin başlı başına bir "âyet" olduğunu ifade etmiştir.

Tasavvufî hal ve makamları değerleri bakımından derecelendirmede diğer bazı sûfilerden farklı düşünen Hamdûn el-Kassâr, huzûrun gaybetten daha üstün olduğunu belirten görüşüyle Hâris el-

Muhâsibî, Cüneyd-i Bağdâdî, Sehl b. Abdullah et-Tüsterî ile aynı safta yer alırken Hallâc-ı Mansûr, Şiblî ve İbn Atâ'dan ayrılmıştır (a.g.e., s. 342). Diğer bir görüş farklılığı da velînin mâsum ve mahfuz oluşu meselesiyle ilgilidir. Hakîm et-Tirmizî ve Cüneyd'in de aralarında bulunduğu bir grup sûfî, velînin günah işlemekten değil küfür ve şirkten mahfuz olduğunu ileri sürerken Hamdûn el-Kassâr'ın da içinde yer aldığı bazı sûfiler, "Velâyet-te taata devam etmek şarttır, aksi halde günahlar velîyi velâyet makamından düşürür" demişlerdir (a.g.e., a.y.).

Hamdûn el-Kassâr'ın düşünceleri ve yorumları kısa sürede Nîşâbur ve Horesan sınırlarını aşarak başka bölgelerde yaşayan sûfilerin de takdirini kazanmıştır. Onun hakkında söylenen sözlerin en meşhuru Cüneyd-i Bağdâdî'ye nisbet edilen, "Hz. Muhammed'den sonra peygamber gelseydi Hamdûn el-Kassâr olurdu" sözüdür (Herevî, s. 121; Ali Şîr Nevâî, s. 40).

Hamdûn el-Kassâr ile başlayan Melâmetiyye anlayışı lehinde ve aleyhinde ileri sürülen görüşlerle bugüne ulaşmıştır. Özellikle "iyilikleri gizleyip kötülükleri açığa vurmak" ilkesi âlimlerce tenkit edildiği gibi bazı sûfiler de bu anlayışı pek benimsememişlerdir.

Kelâbâzî *et-Ta'arruf*'ta, Serrâc el-Lûma'da Hamdûn el-Kassâr'a yer vermedikleri gibi Melâmetiyye'den de söz etmemişlerdir. Kuşeyrî *er-Risâle*'sinde Hamdûn'u tanıtırken Melâmetiyye'nin Nîşâbur'da onun vasıtasıyla yayıldığını söylemekle yetinmiştir. Kuşeyrî ile çağdaş olan Hücvîrî eserinde Melâmetiyye'ye geniş yer vermiş ve Hamdûn el-Kassâr'ı melâmet ehlinin önderi olarak tanıtmıştır (*Keşfü'l-mahcûb*, s. 292). 'Avârifü'l-ma'ârif'in sekizinci babını Melâmetiyye'ye ayıran Sühreverdî ise Hamdûn el-Kassâr'ın adını anmamış, "Sûfî mi üstündür Melâmî mi" tartışmasında birinci görüşü tercih etmiştir. Muhyiddin İbnü'l-Arabî *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*'nin 309. babında Melâmetiyye'yi anlatırken bu makamın Hz. Peygamber ve siddıkların makamı olduğunu, bu dereceye Hamdûn el-Kassâr, Ebû Saîd el-Harrâz ve Bâyezîd-i Bistâmî'nin ulaştığını söyler.

Abdullah b. Muhammed b. Münâzil, Mahfûz b. Muhammed, Ebû Ali es-Sekâfî, İbrâhîm el-Kannâd, Ebû Amr b. Nuceyd Hamdûn'un en meşhur takipçileridir. Melâmet ehlinin öncülerinden olan çağdaşı Ebû Hafs en-Nîsâbü'rî ibadet ve

mucâhedenin faydalarından bahsedip müridlerini iyi işlere özendirirken Hamdûn tam aksine müridlerin şımarmamaları için onları amel ve ibadetlerdeki kusurlarını görmeye çağırmış, bu yolun öncüler arasında yer alan Ebû Osman ise bu iki yolu birleştirmeye çalışmıştır (Sülemî, *Uşûlü'l-Melâmetiyye*, s. 145). Melâmetî tavrı Türk tasavvufunda Hacı Bayrâm-ı Velî ve Dede Ömer Sikkînî tarafından sürdürülmüştür.

BİBLİYOGRAFYA :

Sülemî, *Tabakât*, s. 123-129; a.mlf., *Uşûlü'l-Melâmetiyye*, Kahire 1985, s. 95, 145; Ebû Nuaym, *Hilye*, X, 231-232; Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 138, 139, 298, 303-307, 375, 452, 480; Hücvîrî, *Keşfü'l-mahcûb* (Uludağ), s. 148, 226, 292-293, 342; Herevî, *Tabakât*, s. 121; Attâr, *Tezkiretü'l-evliyâ*, s. 401, 403-404; İbnü'l-Cevzî, *Şifâtü's-şafve*, V, 122; a.mlf., *el-Muntaẓam* (Atâ), XII, 246; Sühreverdî, 'Avârifü'l-ma'ârif, Beyrut, ts. (Dârü'l-Ma'rife), s. 69; İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhât*, Kahire, ts. (Mektebetü's-Sekâfeti'd-dîniyye), III, 34-36; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XIII, 50, 51; İbnü'l-Mülâkkın, *Tabakâtü'l-evliyâ*, s. 298, 345, 359, 360; Ali Şîr Nevâî, *Nesâyim*, s. 40; Lâmiî, *Nefehât Tercümesi*, s. 113-114; Şa'rânî, *et-Tabakât*, I, 72; Münâvî, *el-Ke-vâkib*, I, 220-221; Abdülbâkî Gölpınarlı, *Melâ-mîlik ve Melâmîler*, İstanbul 1931, s. 3-25; Kâsım Ganî, *Târîh-i Taşavvuf*, Kahire 1970, s. 623-630; Mustafa Kara, "Melâmetiyye", *Prof. Dr. Sabri F. Ülgener'e Armağan*, İstanbul 1987, s. 561-598; Abdülhüseyn-i Zerrinkûb, *Cüstücû der Taşavvuf-i İrân*, Tahran 1369 hş., s. 338-341; F. De Jong – Hamid Algar, "Malâmâtîyya", *IE* (İng.), VI, 223-225.

MUSTAFA KARA

HAMELE-i ARŞ

(حملة العرش)

Arşı taşımakla görevli meleklerle verilen ad
(bk. MELEK).

HAMELE-i KUR'ÂN

(bk. HÂFİZ).

HAMEVÎ, Ahmed b. Muhammed

(أحمد بن محمد الحموي)

Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed el-Hasenî (el-Hüseynî) el-Hamevî el-Mısırî (ö. 1098/1687)

Hanefî fakihi.

Hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur. Hama asıllı olduğu için Hamevî, Mısır'da yetiştiği için Mısırî nisbeleriyle anılır. Kahire'de Nüreddin el-Uchûrî, İbn Allân,